

Magdalena Sowa

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ORCID: 0000-0002-9571-8693

magdalena.sowa@umcs.pl

Nauczanie języków obcych specjalistycznych (JOS): standardy kształcenia nauczycieli a programy przygotowania do zawodu

Teaching languages for specific purposes (LSP): standards for teacher education and programs preparing foreign language teachers for the profession

A teacher of a foreign language (FL) obtains his/her professional training during a higher education course in philology, where he/she follows a training program focused on “learning outcomes that include knowledge and skills corresponding to all the requirements of the core curriculum of the taught subject or the core curriculum of education in the profession, respectively, or the content of the classes taught” (Journal of Laws 2019, item 1450). From this provision it should be concluded that FL teachers work in various educational institutions and with audiences of different profiles and needs, including professional ones.

The article describes the scope and forms of FL/LSP teacher education in Poland, based on the results of a qualitative analysis of teacher education programs implemented in 2017–2020 at 22 Polish universities. The text presents elements of teacher specialization programs, including content specific to specialized glottodidactics at different universities/degrees. These illustrate the diversity of educational practices applied and are intended to inspire the implementation of didactic solutions on a wider scale.

Keywords: language for specific purposes, foreign language teacher, teacher education, foreign language teacher training programs, modern language studies

Słowa kluczowe: język specjalistyczny, nauczyciel języka obcego, kształcenie nauczycieli, program przygotowania do zawodu nauczyciela, studia filologiczne

1. Wstęp

Nauczyciel przedmiotu to zawód umocowany prawnie, który figuruje w oficjalnej „Klasyfikacji zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy” (Dz.U. 2021 poz. 2285). Zaliczono go do kategorii specjalistów nauczania i wychowania (symbol 23)¹ pracujących w szkołach podstawowych (symbol 234102) oraz ponadpodstawowych (symbol 233001) i nauczających różnych przedmiotów, na co wskazuje użyty w nazwie zawodu leksem *przedmiot*². Przedmiotem nauczania, który pragniemy omówić w niniejszym tekście względem aktywności zawodowej nauczyciela i jego przygotowania do pracy, jest język obcy. Zawód³ nauczyciela przedmiotu, jakim jest język obcy, polega na wykonywaniu czynności związanych z realizacją procesu dydaktycznego na określonym etapie edukacyjnym, a celem jego działań jest umożliwienie uczniom opanowania wiedzy i umiejętności niezbędnych do komunikowania się w języku obcym w mowie i piśmie w zakresie i na poziomie właściwym dla profilu kształcenia poszczególnych typów szkół bądź

¹ Klasyfikacja zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy wg stanu na dzień 1.01.2022 r. wyodrębnia zawód nauczyciela przedmiotu w szkole podstawowej (symbol 234102) oraz nauczyciela przedmiotu w szkole ponadpodstawowej (symbol 233001). W chwili przygotowania do druku niniejszego tekstu opisy obydwu zawodów miały status „w opracowaniu” na stronie Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej (<https://psz.praca.gov.pl/rynek-pracy/bazy-danych/klasyfikacja-zawodow-i-specjalnosci/wyszukiwarka-opisow-zawodow>) [DW 21.06.2022].

² Wcześniejsza wersja z 2018 r. przywołanego dokumentu (Dz.U. 2018 poz. 227) była bardziej precyzyjna w zestawieniu i opisie zawodu nauczyciela względem nauczanych przedmiotów: w ministerialnym spisie wskazano nie tylko odnośny poziom edukacyjny, ale także rodzaj nauczanego przedmiotu, wyróżniając m.in. zawód „nauczyciel języka obcego” na poziomie szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych (symbol 23308) oraz „nauczyciel języka obcego” w szkołach podstawowych (symbol 234104).

³ „Na potrzeby klasyfikacji zawodów i specjalności »zawód« został zdefiniowany jako zbiór zadań (czynności zawodowych) wyodrębnionych w wyniku społecznego podziału pracy, wykonywanych stale lub z niewielkimi zmianami przez poszczególne osoby i wymagających odpowiednich kompetencji (wiedzy i umiejętności), zdobytych w wyniku kształcenia lub praktyki.” (<https://psz.praca.gov.pl/rynek-pracy/bazy-danych/klasyfikacja-zawodow-i-specjalnosci> [DW 10.06.2022]).

placówek edukacyjnych. Podejmowane przez nauczyciela czynności zawodowe wymagają zaangażowania stosownych kompetencji, które zaświadczać o jego wiedzy i umiejętnościach (językowych, dydaktycznych, pedagogicznych), zdobytych w trakcie przygotowania do nauczania i udoskonalanych w toku praktyki pedagogicznej.

Działania dydaktyczne nauczyciela języka obcego (JO) uzależnione są od wielu czynników, do których należą m.in. profil i potrzeby uczących się. Ci ostatni często postrzegają znajomość języka obcego jako atut na rynku pracy i z nią wiążą swoje plany na atrakcyjne zatrudnienie (zob. Smuk, Grabowska, Sowa 2023). Da się więc zaobserwować silne zainteresowanie nauką języków obcych dla potrzeb zawodowych, które przekłada się bezpośrednio na zwiększoną różnorodność profili uczących się języków obcych specjalistycznych (JOS), jak również dywersyfikację kontekstów edukacyjnych, w których ta nauka ma miejsce (Gajewska, Sowa, Kic-Drgas 2020; Sowa 2022). Konsekwencją tego stanu rzeczy jest naturalne i zasadne oczekiwanie wobec rynku edukacji językowej, aby nauczyciel JO był specjalistą w zakresie przygotowania i prowadzenia zajęć językowych także dla potrzeb zawodowych, tzn. potrafił dobrze zaplanować, zorganizować i zrealizować program nauczania języka obcego w odniesieniu do specyficznych potrzeb zawodowych swoich uczniów. Należy jednak zauważyć, że przygotowanie i realizacja procesu dydaktycznego pod kątem specjalistycznych potrzeb językowych mają swoją specyfikę i wymagają wykorzystania nieco odmiennego repertuaru kompetencji zawodowych (por. Gajewska i Sowa 2014), które nauczyciel winien wykształcić w trakcie przygotowania do zawodu.

Niniejszy tekst ma na celu opis instytucjonalnych form kształcenia nauczycieli języków obcych dla potrzeb i do celów zawodowych. Podstawą opisu jest jakościowa analiza programów kształcenia nauczycieli języków obcych oferowanych i realizowanych w latach 2017–2020 na 22 polskich uniwersytetach, a jego celem – wykazanie, czy (i ewentualnie, w jaki sposób oraz w jakim stopniu) programy tzw. specjalizacji nauczycielskich pozwalają przygotować się do realizacji procesu dydaktycznego zgodnie z założeniami glottodydaktyki specjalistycznej.

2. Nauczyciel JOS: przedmiot nauczania i kompetencje zawodowe

Podejmując rozważania nad nauczaniem języka obcego specjalistycznego należy zastanowić się nad specyfiką przedmiotu, który jest nauczany, jak również nad kompetencjami nauczyciela, które są niezbędne, aby proces dydaktyczny był skuteczny, a uczący się osiągnął pożądane cele.

2.1. Język obcy jako przedmiot nauczania w polskim systemie edukacji

Miejsce, czas i cel, w którym uczący się podejmuje naukę języka obcego decydują o jej odmianie, kształcie i zakresie. Oferta dydaktyczna w zakresie języków obcych dla potrzeb i do celów zawodowych pokazuje silne zróżnicowanie treści i efektów, które mogą być uwarunkowane przepisami ministerialnymi lub kształtowane pod wpływem czynników rynkowych (np. podaż, popyt).

Kształcenie językowe realizowane w toku edukacji formalnej na poziomie szkół ponadpodstawowych konfrontuje ucznia z językiem obcym mającym status przedmiotu szkolnego. W zależności jednak od rodzaju placówki edukacyjnej i obowiązującej w niej podstawy programowej kształcenia ogólnego lub zawodowego, nauka języka obcego może realizować cele ogólne w ramach przedmiotu pn. „Język obcy nowożytny” (Dz.U. 2018 poz. 467: 6) lub też realizować efekty kształcenia określone pn. „Język obcy ukierunkowany zawodowo” (JOZ) (Dz.U. 2017 poz. 860: 5). W pierwszym wskazanym przypadku nauka JO powinna dać uczącemu się możliwość poznania i przyswojenia środków językowych, za pomocą których będzie w stanie realizować działania językowe w zakresie rozumienia, tworzenia i przetwarzania wypowiedzi oraz reagowania na nie (por. Dz.U. 2018 poz. 467). Organizacja kształcenia językowego w zakresie JOZ ma z kolei na celu opanowanie przez uczącego się języka komunikacji zawodowej poprzez osiągnięcie efektów zdefiniowanych w następujących kategoriach wiedzy i umiejętności:

uczeń posługuje się podstawowym zasobem środków językowych w języku obcym nowożytnym (ze szczególnym uwzględnieniem środków leksykalnych), (...) rozumie proste wypowiedzi ustne artykułowane wyraźnie w standardowej odmianie języka obcego nowożytnego, a także proste wypowiedzi pisemne, (...) samodzielnie tworzy krótkie, proste spójne i logiczne wypowiedzi ustne i pisemne (...) w zakresie umożliwiającym realizację zadań zawodowych, (...) uczestniczy w rozmowie (...), zmienia formę przekazu ustnego lub pisemnego w języku obcym nowożytnym w typowych sytuacjach związanych z realizacją zadań i wykonywaniem czynności zawodowych.

(Dz.U.2019 poz. 991: 9–10)

Skrótowo tylko przywołane zapisy podstaw programowych odmiennie definiują status JO w nauce szkolnej, wskazując na kontekst i cel jego użycia, poziom biegłości językowej (także w odniesieniu do realizowanych działań językowych) oraz sugerując dobór różnych środków osiągnięcia celów.

Także na poziomie szkoły wyższej w kontekście formalnym widać silne zróżnicowanie odmian języka obcego będącego przedmiotem nauki/studiów, gdyż coraz silniej zaznaczają swoją pozycję warianty specjalistyczne.

Ograniczając spostrzeżenia do samych tylko studiów filologicznych, można z całym przekonaniem stwierdzić, że nie ma w Polsce filologii, której program nie oferowałby zajęć z języków dziedzinowych lub branżowych (Gajewska, Sowa, Kic-Drgas 2020), tak w formie fakultatywnych modułów specjalizacyjnych, jak i obowiązkowych zajęć z praktycznej nauki języka. Analizując sytuację dogłębniej, można zaobserwować ukierunkowanie nauki JOS na bardzo różne obszary i cele, takie jak m.in. terminologia, tekst, dyskurs i gatunki, komunikacja specjalistyczna uwarunkowana kulturowo (wewnątrz wspólnoty zawodowej i/lub organizacji), bez względu na to, czy nauka JO dokonuje się na poziomie początkującym czy zaawansowanym.

Kontekst edukacji pozaformalnej nie wydaje się wcale bardziej jednorodny i uporządkowany, jeśli chodzi o status i zakres kształcenia w JO. Liczne szkoły językowe, kursy w przedsiębiorstwach i w ośrodkach doskonalenia zawodowego dostarczają niezliczonych przykładów programów i zajęć, których celem jest przygotowanie uczących się do komunikacji obcojęzycznej w społeczności zawodowej i do wykonywania zadań właściwych pracy w danym zawodzie lub na danym stanowisku za pośrednictwem JO. Punktem odniesienia dla zdefiniowania przedmiotu nauki, jakim jest język obcy, stają się w tym kontekście najczęściej dziedziny, zawody lub działania/zadania zawodowe, co widać m.in. w postaci nazw oferowanych kursów: język X w biznesie, język Y dla prawników, język Z w kontaktach zawodowych – korespondencja mailowa lub rozmowy telefoniczne.

2.2. Kompetencje zawodowe nauczyciela JOS

Zważywszy na silne zróżnicowanie kontekstów nauczania języków obcych specjalistycznych, jak również dużą dywersyfikację celów, potrzeb i możliwości kształcenia językowego w tym zakresie, nie można przemilczeć w podjętej refleksji problemu kompetencji zawodowych nauczycieli, przy udziale których ww. kształcenie jest realizowane.

Literatura przedmiotu szeroko definiuje zakres kompetencji nauczyciela (Ferguson 1997; Master 1997, 2005; Jordan 2000; Alexander 2012; Hall 2013; Gajewska i Sowa 2014; Champion 2016; Bocanegra-Valle i Basturkmen 2019), choć zasadniczo dominują tu trzy kluczowe, tj. kompetencje w zakresie znajomości języka obcego, glottodydaktyki specjalistycznej oraz dziedziny zawodowej. Dobrej znajomości nauczanego języka obcego muszą towarzyszyć umiejętności w obszarze tworzenia i prowadzenia zajęć językowych zgodnie z regułami dydaktyki języków specjalistycznych. Do tego zestawu kompetencji dodać także należy minimalną choćby znajomość obszaru zawodowego i wiedzy na temat funkcjonowania w nim języka obcego.

Kompetencje zawodowe nauczyciela JOS są silnie powiązane z różnorodną naturą ról, jakie nauczyciel przyjmuje i zadań, jakie wykonuje, przygotowując i prowadząc zajęcia językowe. Owe zadania mogą polegać m.in. na opracowaniu koncepcji i programu kursu, stworzeniu odpowiedniego sylabusu do zajęć, autorskim przygotowaniu materiałów dydaktycznych, współpracy z innymi, prowadzeniu własnych poszukiwań i badań, jak również oceny zajęć, materiałów czy postępów w nauce swoich uczniów (Dudley-Evans i St. John 1998; Belcher 2006; Woodrow 2017). Medina (2020) uważa, że choć każde z ww. zadań można przypisać różnym osobom potencjalnie uczestniczącym w procesie tworzenia i realizacji programu kształcenia, to w praktyce najczęściej ich pełne wykonanie pozostaje w gestii nauczyciela JOS, który skupia w sobie role autora programu i materiałów dydaktycznych, prowadzącego zajęcia oraz egzaminatora (Belcher 2006; Basturkmen 2010, 2014; Hall 2013; Parpette 2017). Naturalnym i zasadnym wydaje się więc, aby w toku przygotowania do zawodu przyszły nauczyciel JOS miał możliwość rozwinięcia repertuaru specyficznych kompetencji, od których zależy jakość i skuteczność procesu dydaktycznego.

3. Filolog jako nauczyciel przedmiotu: standardy przygotowania do zawodu

Filolog to w potocznym rozumieniu absolwent studiów filologicznych. Oficjalnie to także zawód figurujący w ministerialnej „Klasyfikacji zawodów i specjalności” (Dz.U. 2021 poz. 2285), któremu przypisano zadania zawodowe, takie jak m.in. opracowywanie materiałów dydaktycznych do nauki danego języka obcego, „prowadzenie zajęć dydaktycznych w szkołach i na kursach językowych”⁴. Wynika z powyższego, że nauczyciel języka obcego jest filologiem i że to neofilologii powierzono zadanie kształcenia nauczycieli języków obcych (Grucza, 1988/2017: 255), które nieprzerwanie realizuje ona od połowy lat 50. XX wieku.

Dominującym w polskich uczelniach wyższych modelem kształcenia nauczycieli jest model symultaniczny, który polega na równoległym studio- waniu określonej dziedziny wiedzy i na przygotowywaniu się do nauczania

⁴ https://psz.praca.gov.pl/rynek-pracy/bazy-danych/klasyfikacja-zawodow-i-specjalnosci/wyszukiwarka-opisow-zawodow/klasyfikacja_zawodow/zawod/264302?_jobclassification-portlet_WAR_nnkportlet_backUrl=https%3A%2F%2Fpsz.praca.gov.pl%2Frynek-pracy%2Fbazy-danych%2Fklasyfikacja-zawodow-i-specjalnosci%2Fwyszukiwarka-opisow-zawodow%2F%3Fp_p_id%3Djobclassificationportlet_WAR_nnkportlet%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-1%26p_p_col_count%3D1%26_jobclassificationportlet_WAR_nnkportlet_query%3DFilolog [DW 09.06.2022]

tego, co jest jej przedmiotem. Programy przygotowania do zawodu nauczyciela, pod różnymi nazwami (m.in. specjalizacji, ścieżek, modułów nauczycielskich), oferowane są w formie obowiązkowej lub fakultatywnej paralelnie do głównego filologicznego programu kształcenia, a ich kształt i zakres regulują przepisy prawa. Standardy zawodowego przygotowania nauczycieli przedmiotów szkolnych, które dokonuje się na studiach, określa Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki. Obejmują one:

przygotowanie merytoryczne i przygotowanie pedagogiczne. Przygotowanie pedagogiczne obejmuje przygotowanie psychologiczno-pedagogiczne i przygotowanie dydaktyczne. Przygotowanie dydaktyczne obejmuje podstawy dydaktyki i emisję głosu oraz przygotowanie dydaktyczne do nauczania przedmiotu lub prowadzenia zajęć.

(Dz.U. 2021 poz. 890: 5)

„Proces kształcenia jest realizowany w postaci zajęć lub grup zajęć przygotowujących do wykonywania zawodu nauczyciela” (ibid.), w ramach których osiągnane są szczegółowe efekty kształcenia w kategoriach wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych. Ponadto dokument określa minimalny wymiar godzin przeznaczony na przeprowadzenie wymaganych zajęć oraz liczbę punktów ECTS. Wytyczne ministerialne nie wskazują dokładnej i jedynej obowiązującej powszechnie nazwy zajęć, jakie mają znaleźć się w programach kształcenia nauczycieli. Sugerują natomiast grupy zajęć oraz formy realizacji przedmiotów, dając tym samym uczelniom wyższym prowadzącym przygotowanie do nauczania przedmiotów szkolnych możliwość samodzielnego kształtowania oferty edukacyjnej z uwzględnieniem specyfiki danego przedmiotu. Warto w tym miejscu przypomnieć, że przepisy zdefiniowane w przywołanym rozporządzeniu odnoszą się łącznie do kształcenia nauczycieli wszystkich przedmiotów nauczanych w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych w polskim systemie oświaty.

Zważywszy na specyfikę przedmiotu *Język obcy nowożytny* (zob. 1.1.) i zakres kompetencji nauczyciela (zob. 1.2.), jakie ten winien posiadać, by skutecznie realizować proces nauki JO w różnych kontekstach edukacyjnych, zasadna wydaje się analiza rzeczywistych możliwości przygotowania studentów filologii do nauczania języków obcych specjalistycznych.

4. Przygotowanie do nauczania JOS w programach kształcenia nauczycieli JO

Analiza, która jest podstawą podjętego w niniejszym tekście opisu, polegała na prześledzeniu programów studiów wyższych pod kątem obecności tzw. mo-

dułów nauczycielskich i zakresu realizowanych w nich treści programowych względem glottodydaktyki specjalistycznej⁵. Objęto nią programy kształcenia na kierunkach filologicznych⁶ (filologie i lingwistyki stosowane) obowiązujące w latach 2017/18, 2018/19, 2019/20 na 22 polskich uniwersytetach⁷. Celem dociekań analitycznych było sprawdzenie czy – i ewentualnie, w jakiej formie i jakim zakresie – programy specjalizacji nauczycielskiej⁸ zawierają przedmioty ukierunkowane na omówienie treści dotyczących nauczania języków obcych dla potrzeb i do celów specjalistycznych. Poza samą weryfikacją programów kształcenia dostępnych na stronach internetowych uczelni/kierunków, dokonano także bliższego oglądu sylabusów przedmiotów wchodzących w zakres specjalizacji nauczycielskiej.

Przygotowanie do wykonywania zawodu nauczyciela języka obcego jest obecne na większości kierunków filologicznych analizowanych 22 uczelni. Specjalizacje nauczycielskie na poziomie studiów II stopnia stanowią – w zależności od jednostki – obligatoryjną lub fakultatywną część programu studiów magisterskich. Proponowane na tym poziomie kształcenie jest najczęściej kontynuacją tzw. ścieżki dydaktycznej ze studiów licencjackich. Należy jednak zauważyć, że zagadnienia glottodydaktyki specjalistycznej są mało obecne w programach kształcenia nauczycieli JO, a krajowe ośrodki uniwersyteckie mające w swojej ofercie dydaktycznej zajęcia i/lub moduły poświęcone nauczaniu JOS nie są zbyt liczne.

⁵ Dokładny opis i szczegółowe wyniki badania przedstawiono w Gajewska, Sowa, Kic-Drgas (2020: 100-146).

⁶ Badanie dotyczyło kierunków filologicznych kształcących nauczycieli języków obcych nauczanych w polskim w polskim systemie oświaty tj. języki angielski, francuski, hiszpański, niemiecki, rosyjski i włoski.

⁷ Wyboru uczelni dokonano na podstawie wykazu uczelni publicznych nadzorowanych przez Ministra właściwego ds. szkolnictwa wyższego (uniwersytety i uczelnie pedagogiczne) (<https://www.gov.pl/web/nauka/wykaz-uczelni-publicznych-nadzorowanych-przez-ministra-wlasciwego-ds-szkolnictwa-wyzszego-publiczne-uczelnie-akademickie> [DW 17.06.2022]). Badanie objęło także filologie w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II, który nie figuruje na ww. liście z racji swojego specyficznego statusu tj. kościelnej szkoły wyższej o pełnych prawach publicznych szkół wyższych.

⁸ Biorąc pod uwagę okres realizowanego badania, należy doprecyzować, że dla programów kształcenia nauczycieli realizowanych w cyklach 2017/18 i 2018/19 obowiązywało rozporządzenie MNiSW z 2012 r., które traktowało studia II stopnia (magisterskie) jako właściwe do zdobycia uprawnień do nauczania przedmiotu na III i IV etapie edukacyjnym (tj. w szkołach gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych). Ten właśnie etap uznano jako najbardziej właściwy dla nauczania języków obcych specjalistycznych i z tego też powodu prezentowana analiza dotyczy zasadniczo programów kształcenia przygotowujących do zawodu nauczyciela realizowanych na studiach II stopnia.

Tabela 1. (Nie)obecność treści z zakresu glottodydaktyki specjalistycznej w programach kształcenia przygotowujących do zawodu nauczyciela na studiach filologicznych II stopnia

	Filologia						Lingwistyka stosowana
	jęz. angielski	jęz. francuski	jęz. hiszpański	jęz. niemiecki	jęz. rosyjski	jęz. włoski	
Specjalizacja nauczycielska	19/22	12/22	9/22	19/22	10/22	7/22	4/22
Treści z zakresu dydaktyki JOS	4/19	3/12	1/9	2/19	0 ¹ /10	1/7	3/4

¹ Ciekawy i innowacyjny program kształcenia nauczycieli w zakresie nauczania JOS jest realizowany na III roku studiów I stopnia.

W programach przygotowania zawodowego nauczycieli, w których zdecydowano się na wprowadzenie treści właściwych dla dydaktyki języków obcych specjalistycznych można zauważyć co najmniej trzy różne warianty zastosowanych rozwiązań tj.:

- włączenie elementów nauczania JOS do treści omawianych w ramach przedmiotu „Dydaktyka szczegółowa języka X”;
- potraktowanie zagadnień dotyczących nauczania JOS w formie odrębnego przedmiotu w programie kształcenia;
- stworzenie programu specjalizacji nauczycielskiej poświęconego wyłącznie nauczaniu JOS.

Tabela 2. Forma realizacji treści z zakresu glottodydaktyki specjalistycznej w programach kształcenia przygotowujących do zawodu nauczyciela na studiach filologicznych II stopnia

Dydaktyka JOS jako:	FILOLOGIA						LING. STOS.	Razem
	jęz. ang.	jęz. fr.	jęz. hiszp.	jęz. niem.	jęz. ros.	jęz. wł.		
Element treści przedmiotowych	3	1	1	1	–	1	–	7
Osobny przedmiot	1	2	–	1	–	–	3	7
Osobna specjalizacja	–	–	–	–	1 ²	–	–	1

² Realizowana na studiach I stopnia.

4.1. Nauczanie JOS jako element treści przedmiotowych

Zgodnie z zapisami standardów kształcenia przygotowujących do zawodu nauczyciela, program kształcenia nauczycieli przedmiotów szkolnych obejmuje przygotowanie dydaktyczne do nauczania przedmiotu lub prowadzenia zajęć. Z tego też zapisu wynika masowa obecność w analizowanych programach zajęć realizowanych pn. „Dydaktyka (szczegółowa) języka X”. Bardzo pojemna nazwa pozwala szeroko uwzględnić w kształceniu treści dotyczące podstawowych składowych procesu dydaktycznego omawianych pod różnym kątem, tj. m.in. języka i językowo-kulturowych treści nauczania, uczenia, nauczyciela, metod i technik oraz materiałów nauczania. Repertuar zagadnień obecnych w sylabusach zajęć zawiera także sformułowania wskazujące na włączenie do programu przedmiotu treści dotyczących nauczania języka dla potrzeb i do celów zawodowych, jak m.in. „nauczanie języka/języków specjalistycznego/specjalistycznych”, „nauczanie języków specjalistycznych dla potrzeb zawodowych”, „English for Specific Purposes”, „Insegnare la lingua specialistica”, „Język specjalistyczny w nauczaniu języków obcych”. Hasłowe i bardzo ogólne określenie tematów omawianych na zajęciach z dydaktyki języka obcego nie daje możliwości, by dokładnie określić rodzaj treści szczegółowych, ich zakres i proporcje w stosunku do innych zagadnień stanowiących podstawę zajęć realizowanych najczęściej w formie wykładu i/lub ćwiczeń. Można domniemywać, że chodzi tu raczej o zasygnalizowanie wybranych kontekstów edukacyjnych, w których JO jest nauczany w specyficznym wariacie (język specjalistyczny, zintegrowanie nauczanie językowo-przedmiotowe). Biorąc pod uwagę naturę i ilość innych treści przedmiotowych będących tematem zajęć, należy się spodziewać, że zagadnienia właściwe dla nauczania JOS są omawiane w sposób fragmentaryczny i bardzo ogólny, raczej w kategorii wiedzy niż umiejętności.

4.2. Dydaktyka JOS jako odrębny przedmiot

Więcej dokładnych informacji co do rodzaju, zakresu i sposobu potraktowania zagadnień właściwych dla dydaktyki JOS można natomiast wydobyc z sylabusów zajęć, w ramach których omawia się wyłącznie kwestie dotyczące nauczania języków obcych dla potrzeb i do celów zawodowych, o czym świadczą nazwy przedmiotów: „Dydaktyka języka francuskiego dla potrzeb zawodowych”, „Dydaktyka języków specjalistycznych”, „Języki specjalistyczne – teoria i dydaktyka”, „Dydaktyka języków obcych ukierunkowanych zawodowo”, „Nauczanie języka zawodowego”, „Przyswajanie i nauczanie języka angielskiego dla celów akademickich i zawodowych”. Już na poziomie samych

nazw zajęć widać silne zróżnicowanie w sposobie podejścia do głównego problemu. O ile jedne wiążą treści z zakresu glottodydaktyki specjalistycznej z nauczaniem konkretnego języka (jęz. francuski, jęz. angielski), o tyle inne wysuwają na pierwszy plan ogólną perspektywę dydaktyczną lub specyfikę języka, nie łącząc jej jednak z wybranym obszarem językowym. Nazwy odzwierciedlają także w pewnym stopniu dziedzinowy zakres odniesienia nauczanego przedmiotu, jakim jest JO: potrzeby zawodowe, cele akademickie i zawodowe, teoria i praktyka. Nazwy zajęć same w sobie wiele mówią o potencjalnych treściach nauczania, ale to karty przedmiotów (sylabusy) zawierają dokładne informacje na temat szczegółowych zagadnień, z którymi zapozna się przyszły nauczyciel JO w toku studiów. Da się tutaj także zauważyć silne zróżnicowanie treści i odmienne rozłożenie akcentów, choć we wszystkich przypadkach przedmioty realizowane są w takim samym wymiarze czasowym (30 godz.) i w podobnej formie (w większości przypadków ćwiczenia). W zależności od kierunku treści przedmiotowe koncentrują się wokół takich aspektów jak m.in.:

- działania nauczyciela JOS (programowanie zajęć i czynności z tym związane jak m.in. analiza potrzeb, inżynieria dydaktyczna, prowadzenie zajęć i ewaluacja postępów uczniów);
- nauka podsystemów języka (słownictwo, terminologia, gramatyka);
- kształtowanie sprawności komunikacyjnych (czytania, pisanie, mówienia i słuchania);
- rozwój kompetencji interkulturowej, dyskursywnej, socjolingwistycznej;
- tekst i dyskurs w komunikacji specjalistycznej/zawodowej (cechy gatunków tekstów, analiza dyskursu);
- podejścia, koncepcje, techniki nauczania JOS.

Różnorodność definiowanych zagadnień ukazuje dużą autonomię jednostek w określaniu treści nauczania w zakresie dydaktyki języków specjalistycznych. Poza tym, co szczególnie ciekawe, można zauważyć pewną dywersyfikację zakresu treści przedmiotowych realizowanych w ramach tego samego przedmiotu na tym samym kierunku (np. lingwistyka stosowana UW), ale w odniesieniu do różnych języków obcych i różnych prowadzących, jak również statusu studiowanego języka (język 1 i język 2 w programie studiów na lingwistyce).

To, co szczególnie warto podkreślić w omawianej grupie przypadków, to forma ewaluacji zajęć: zaliczenie zajęć z dydaktyki/nauczania języków specjalistycznych dokonuje się na podstawie pozytywnej oceny wiedzy oraz umiejętności dydaktycznych studentów zaangażowanych w przygotowanie projektu praktycznego (np. przeprowadzenie pokazowych zajęć z JOS, opracowanie programu kursu JOS dla wybranego zawodu/obszaru

zawodowego, przygotowanie konspektu zajęć lub materiałów dydaktycznych itp.). Zwieńczenie zajęć praktyczną realizacją mniejszego lub większego projektu w odniesieniu do nauczanego JO pozwala studentom zmierzyć się z realnymi zadaniami, jakie są bądź mogą być udziałem nauczyciela JOS w jego autentycznej praktyce zawodowej.

4.3. Nauczanie JOS jako cel i przedmiot odrębnej specjalizacji zawodowej

Ciekawym przykładem rozwiązania w zakresie kształcenia nauczycieli, który wymyka się zastosowanemu w niniejszej analizie kryterium poziomu studiów (tj. studia drugiego stopnia) jest program specjalizacji nauczycielskiej realizowany na kierunku filologia rosyjska Uniwersytetu Gdańskiego pn. „Nauczanie języka rosyjskiego na specjalistycznych kursach językowych”⁹. W tym przypadku cały program specjalizacji poświęcony jest przygotowaniu do nauczania języka rosyjskiego na kursach językowych, podczas gdy we wcześniej analizowanych przykładach nauczanie języków specjalistycznych było jedynie elementem treści przedmiotowych dla zajęć z dydaktyki szczegółowej lub pojawiało się w nazwie przedmiotu będącego częścią specjalizacji nauczycielskiej. Już w samej swojej nazwie program zawodowego przygotowania nauczycieli nawiązuje do specyficznej formy (kursy językowe) i specjalistycznych treści kształcenia językowego. To, co można uznać za nieszablonowe w proponowanym programie specjalizacji, to opracowanie dość obszernego bloku praktycznych zajęć metodycznych (6 x 30 godz. ćwiczeń), w skład którego wchodzi:

- „Metodyka nauczania języka rosyjskiego na kursach językowych”,
- „Nauczanie języka rosyjskiego w branży hotelarsko-gastronomicznej”¹⁰ lub „Nauczanie języka rosyjskiego w branży przewodnickiej”,
- „Nauczanie języka rosyjskiego w branży turystycznej” lub „Nauczanie języka rosyjskiego w sektorze logistyka i spedycja”,
- „Nauczanie języka rosyjskiego w branży medycznej” lub „Nauczanie języka rosyjskiego w branży kosmetycznej i odzieżowej”,
- „Nauczanie języka rosyjskiego w branży ekonomiczno-rachunkowej” lub „Nauczanie języka rosyjskiego w branży zarządzanie i marketing”,
- „Specyfika nauczania języka rosyjskiego w sferze socjalnej”.

Nie udało nam się niestety dotrzeć do dokładnego opisu zajęć specjalizacyjnych i zapoznać się bliżej z ich opisem metodycznym (cele, treści,

⁹ https://fil.ug.edu.pl/studia/plany_zajec_i_studiow_komunikaty/filologia_rosyjska/plan_studiow [DW 16.03.2020].

¹⁰ Studenci realizują jeden z dwóch zaproponowanych przedmiotów.

techniki, efekty). Z tego powodu porzucamy na ogólnym (subiektywnym być może) stwierdzeniu, że celem tak zaprojektowanej specjalizacji jest przygotowanie nauczyciela JO do pracy z odbiorcami o specyficznym profilu i potrzebach, w formie innej niż tradycyjna lekcja języka obcego oraz w warunkach odmiennych od kontekstu szkoły publicznej, gdzie nauczyciel pracuje według harmonogramu roku szkolnego, mając do dyspozycji program nauczania i gotowy podręcznik. Skupienie się na specyfice nauczania w odniesieniu do zdefiniowanych branż (jak to sugerują nazwy poszczególnych zajęć) daje możliwość wykształcenia umiejętności programowania kursu językowego, ukierunkowując działania nauczyciela na dobór treści nauczania adekwatnie do działań komunikacyjnych wykonywanych przez uczących się w języku obcym na stanowiskach pracy właściwych obszarowi zawodowemu. Tym samym, w ramach tak sprofilowanego programu przygotowania do zawodu, przyszły nauczyciel uczy się tworzyć kursy „na miarę” profilu i potrzeb zawodowych odbiorców, w oparciu o działania dydaktyczne wkraczające w obszar inżynierii kształcenia.

5. Podsumowanie

Przeprowadzona analiza programów kształcenia na studiach filologicznych (filologiach i lingwistykach stosowanych) w polskich uczelniach wyższych dowodzi skromnej obecnie obecności modułów i/lub zajęć poświęconych dydaktyce języków specjalistycznych, w ramach których przyszli nauczyciele języka obcego mogliby zdobyć podstawy pracy dydaktycznej z grupami o potrzebach zawodowych. Główna uwaga autorów uniwersyteckich programów kształcenia przyszłych nauczycieli filologów koncentruje się na zagadnieniach z dydaktyki nauczania języka obcego dla potrzeb ogólnych. W większości przypadków pomija się dydaktykę języków specjalistycznych, co *de facto* prowadzi do sytuacji, że studia filologiczne przygotowują zasadniczo do wykonywania zawodu nauczyciela języka obcego w placówkach oświatowych o profilu ogólnym. Nie uwzględnia się w ten sposób innych formalnych kontekstów edukacyjnych (tj. kształcenia w zawodzie), w których nauka języka obcego specjalistycznego jest przedmiotem szkolnym i obowiązkowym elementem przygotowania do zawodu (m.in. JOZ w technikach i szkołach branżowych I i II stopnia). Poza jednym wskazanym przypadkiem specjalizacji nauczycielskiej dotyczącej nauki JOS na kursach praktycznie nieobecne w przygotowaniu zawodowym nauczycieli JO są inne formalne i pozaformalne konteksty nauki, w których nauczyciele języków obcych pracują z odbiorcami o celach i potrzebach zawodowych. Być może jedną z przyczyn tego stanu rzeczy jest brak prawnego ugruntowania dla zawodu nauczyciela ję-

zyka specjalistycznego, wskutek czego programy kształcenia nauczycieli języków obcych koncentrują się zasadniczo na celach i treściach wskazanych w tekście stosownych rozporządzeń resortowych.

Z drugiej jednak strony wspomniane przepisy prawa nie zamykają drogi do programowania oferty kształcenia nauczycieli JO, która uwzględniałaby aktualne i rzeczywiste potrzeby systemu oświaty względem specyfiki pracy nauczyciela JO w różnych kontekstach edukacyjnych (zob. Sowa 2022). Omówione powyżej przykłady rozwiązań świadczą o dużej swobodzie autorów programów specjalizacji i sylabusów w wyborze treści przedmiotowych właściwych dla warsztatu zawodowego nauczycieli JO. Można wnioskować, że autorzy programów i sylabusów są świadomi istnienia różnorodnych uwarunkowań pracy nauczyciela JO (m.in. odbiorców, kontekstu, przepisów prawa, praw rynku, atrakcyjności zawodowej itp.) i starają się je w różny sposób uwzględnić w ofercie kształcenia na studiach wyższych. Przedstawione skrótoowo przykłady zajęć już realizowanych w praktyce są z pewnością zapowiedzią zmian i źródłem inspiracji dla innych ośrodków, które jeszcze nie mają w swoich programach elementów przygotowania do nauczania JOS.

Doceniając pierwsze wysiłki podjęte na rzecz przemian w obszarze kształcenia nauczycieli JOS i licząc na ich ewolucję w szerszej skali, stawiamy sobie jednocześnie pytanie dotyczące konieczności opracowania w przyszłości obiektywnych kryteriów doboru treści przedmiotowych poświęconych dydaktyce języków specjalistycznych. Mamy jednak świadomość, że takie rozwiązanie wymagać będzie jednocześnie głębszego namysłu nad teoretycznym i praktycznym przygotowaniem nauczycieli akademickich¹¹ do programowania i prowadzenia tego typu zajęć. W konsekwencji konieczna może okazać się refleksja nad bardzo szeroko pojmowanym kształceniem nauczycieli języków obcych do celów i dla potrzeb zawodowych, dla których w przyszłości z pewnością przybywać będzie kontekstów i odbiorców ich pracy dydaktycznej.

BIBLIOGRAFIA

- Alexander O. (2012), *Exploring teacher beliefs in teaching EAP at low proficiency levels*. „Journal of English for Academic Purposes”, nr 11, s. 99–111.
- Basturkmen H. (2010), *Developing Courses in English for Specific Purposes*. New York: Palgrave Macmillan.
- Basturkmen H. (2014), *LSP teacher education: review of literature and suggestions for the research agenda*. „Ibérica”, nr 28, s. 17–34.

¹¹Według określenia Kotarbińskiego (1982), „nauczycieli nauczycieli” lub „nauczycieli do kwadratu”.

- Belcher D. (2006), *English for Specific Purposes: Teaching to perceived needs and imagined futures in worlds of work, study, and everyday life*. „TESOL Quarterly”, vol. 40 nr 1, s. 133–156.
- Bocanegra-Valle A., Basturkmen H. (2019), *Investigating the teacher education needs of experiences ESP teachers in Spanish universities*. „Ibérica”, nr 38, s. 127–150.
- Campion G. (2016), *The learning neverends: Exploring teachers' views on the transition from general English to EAP*. „Journal of English for Academic Purposes”, nr 23, s. 59–70.
- Dudley-Evans T., St John M.J. (1998), *Developments in ESP. A multi-disciplinary approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ferguson G. (1997), *Teacher education and LSP: The role of specialised knowledge*, (w:) Howard R., Brown G. (red.), *Teacher Education for ESP*. Clevedon: Multilingual Matters, s. 80–89.
- Gajewska E., Sowa M. (2014), *LSP, FOS, Fachsprache... Dydaktyka języków specjalistycznych*. Lublin: Werset.
- Gajewska E., Sowa M., Kic-Drgas J. (2020), *Filologia wobec wyzwań komunikacji specjalistycznej. Od współpracy z biznesem po kształcenie nauczycieli*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Grucza F. (1988/2017), *O filologii, neofilologii i kształceniu nauczycieli języków obcych*, (w:) Grucza F., *Dzieła zebrane, Tom 5 O uczeniu języków i glottodydaktyce I*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej UW, s. 235–272.
- Hall D.R. (2013), *Teacher education in languages for specific purposes*, (w:) Chapelle C.A. (red.), *Encyclopedia of Applied Linguistics*. Oxford: Blackwell Publishing, s. 5537–5542.
- Jordan R.R. (2000), *EAP: The human dimension – Changes, difficulties & needs*. “IATEFL ESP SIG Newsletter”, nr 17, s. 17–21.
- Kotarbiński T. (1982), *Traktat o dobrej robocie*. Wrocław: Ossolineum.
- Master P. (1997), *ESP Teacher education in USA*, (w:) Howard R., Brown G. (red.), *Teacher Education for ESP*. Clevedon: Multilingual Matters, s. 22–40.
- Master P. (2005), *English for Specific Purposes*, (w:) Hinkel E. (red.), *Handbook of Research in Second Language teaching and Learning*. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates, s. 99–115.
- Medina C. (2020), *Quelle démarche globale, pluriaspectuelle et pratique de la notion de compétence des acteurs en LSP pour les didacticiens et enseignants de langue en contextes spécifiques ?* (w:) Sowa M. (red.), *In search of the LSP teacher's competencies / A la recherche des compétences des enseignants de LS*. Berlin: Peter Lang, s. 33–54.
- Parpette Ch. (2017). *Le Français sur Objectif Spécifique : entre utilité et faisabilité*, (w:) Sowa M., Krajka J. (red.), *Innovations in Languages for Specific Purposes. Present Challenges and Future Promises*. Frankfurt am Main: Peter Lang, s. 53–64.
- Smuk M., Grabowska M., Sowa M. (2023), *Studia filologiczne w Polsce z perspektywy studenta*. Kraków: Universitas.

- Sowa M. (2022), *Potrzeby nauczycieli języków obcych specjalistycznych względem przygotowania i realizacji procesu dydaktycznego. Próba diagnozy*, (w:) Kic-Drgas J., Woźniak J. (red.), *Perspektywy kształcenia nauczycieli języków specjalistycznych w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo FRSE, s. 30–55.
- Woodrow L. (2017), *Introducing Course Design in English for Specific Purposes*. London: Routledge.

AKTY PRAWNE

- Dz. U. 2017 poz. 860, *Rozporządzenie MEN z 31.03.2017 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia w zawodach*.
- Dz. U. 2018 poz. 227, *Obwieszczenie Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 28 grudnia 2017 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy oraz zakresu jej stosowania*.
- Dz. U. 2018 poz. 467, *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia*.
- Dz. U. 2019 poz. 991, *Rozporządzenie MEN z 16.05.2019 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia w zawodach szkolnictwa branżowego oraz dodatkowych umiejętności zawodowych w zakresie wybranych zawodów szkolnictwa branżowego*.
- Dz. U. 2021 poz. 890, *Obwieszczenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 6 kwietnia 2021 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie standardu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela*.
- Dz. U. 2021 poz. 2285, *Rozporządzenie Ministra Rodziny i Polityki Społecznej z dnia 13 listopada 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy oraz zakresu jej stosowania*.

Received: 23.08.2022

Revised: 26.04.2023